

Radelose opstandelinge wat nie redeloos was nie

Grundlingh, Albert & Swart, Sandra. 2009. **Radelose rebellie?**
Pretoria: Protea Boekhuis. 149 p. Prys: R150,00.
ISBN: 978-1-86919-308-9.

Resensent: J.A. du Pisani
Vakgroep Geskiedenis & Antieke Kultuur,
Potchefstroomkampus, Noordwes-Universiteit

Die Rebellie van 1914 het oor die jare wisselende aandag van sowel Afrikaans- as Engelssprekende historici in die Suid-Afrikaanse geskiedskrywing geniet. In die tydperk van Afrikanermobilisasie en -heerskappy is die Rebellie, naas die Groot Trek en die Anglo-Boereoorlog, deur Afrikanernasionaliste uitgebeeld as 'n uitstaande heroïese moment in die geskiedenis van die Afrikanervolk met heldeverering vir die Rebelleleiers en Jopie Fourie as 'n martelaar vir die Afrikanersaak. Mettertyd is die verhaal van die Rebellie opgeneem in die groter Afrikanernasionalistiese diskoers. Dit is deur Afrikaanse historici vertolk as die vonk wat die Afrikaner se republikeinse onafhanklikheidstrewes, wat in 1902 tydelik gestuit is, laat herleef het. Sedert die oorgang na 'n nuwe politieke bedeling in die negentigerjare van die vorige eeu het belangstelling in die Rebellie as tema van historiese studie herleef. Hoewel die meeste resente publikasies daarvoor steeds vanuit 'n tradisionele Afrikanernasionalistiese perspektief geskryf word, het alternatiewe sienings van die Rebellie na vore gekom, waarin die "meesternarratief" van die Rebellie as 'n baken op die pad van Afrikanernasionalistiese republikanisme bevraagteken word.

Die twee outeurs van *Radelose rebellie?*, Albert Grundlingh en Sandra Swart, albei gesoute navorsers wat reeds belangrike bydraes tot die Suid-Afrikaanse geskiedskrywing gelewer het, het in 'n aantal referate en artikels 'n belangrike rol gespeel in die hervertolking van die Rebellie. Hulle bydraes in hierdie verband word hier in 'n enkele publikasie geïntegreer. Hulle oogmerk met die boek is om aspekte van die Rebellie, wat tot dusver verwaarloos is, uit te lig. Hulle wil die onderliggende dinamika van die opstand van 1914 deur middel van 'n geïntegreerde sosiale geskiedenis, wat die elemente van klas, ras en geslagtelikheid verreken, belig en die wisselwerking tussen 'n veranderende sosiale struktuur en die beleving daarvan deur gewone mense aandui. Daarmee wil hulle bewys dat die Rebellie allermins 'n vae, irrasionele, byna onverklaarbare gebeurtenis was, maar eerder 'n verklaarbare dog komplekse sosiale verskynsel.

In die eerste hoofstuk word, op grond van deeglike en goed gedokumenteerde primêre en sekondêre navorsing, 'n oortuigende betoog gelewer dat armoede 'n belangrike dryfveer vir die opstand was en dat die republikeinse strewe eerder 'n gevolg as 'n oorsaak van die Rebellie was. Die Rebellie was beperk tot 'n paar Noord-Vrystaatse en Wes-Transvaalse distrikte asook 'n enkele Noordwes-Kaapse distrik, waar die armblankeprobleem die ernstigste afmetings aangeneem het. Min grondeienaars en welgestelde persone het by die Rebelle aangesluit. Die meerderheid Rebelle was kleinboere en bywoners wat deur die kapitalisering van die landbou gemarginaliseer is deurdat hulle toegang tot grond al meer beperk is. Hulle het in skuld en armoede versink en hulle identiteit as selfversorgende broodwinners het in die gedrang gekom. Omgewingsfaktore soos veesiektes, sprinkaanplae en die langdurige droogte tussen 1910 en 1914 het die situasie vererger. Die laaste uitweg was gedwonge migrasie na die stede, waar hulle in 'n onbekende omgewing dikwels in haglike omstandighede moes probeer oorleef. Ontheemde boere en bywoners se armoede, skuldprobleme, verlaagde sosiale status en aangetaste identiteit het hulle met 'n gevoel van skaamte, desperaatheid en wrewel gelaat teenoor die welvarende elite en 'n regering wat nie werklik na hulle behoeftes omgesien het nie. Dit was geen wonder nie dat sommige van hulle deur gerugte van geldelike beloning en geleenthede om plase en winkels te plunder, gelok is om by die Rebelle aan te sluit. Grundlingh en Swart vertolk hierdie opstand as 'n

beweging waarin onder andere die behoeftes, versugtinge en moontlik wraakgevoelens van 'n groep marginale mans hoogty gevier en uitgebot het in roekelose beslagneming en plundering van ander se eiendom. Dit was 'n wyse waarop hulle hul griewe

teenoor die samelewing kon uitleef, die een geleentheid om hulle wrokkigheid ten toon te stel en hulle stempel van gesag, hoe kortstondig en misplaas ook al, af te druk. (p. 28.)

Hoofstuk 2 konsentreer op geslagtelikheid as 'n bydraende faktor tot die Rebelle. Onbehae in die landelike distrikte met, wat as die aantasting van Boeremanlikheid beleef is, word knap deur die outeurs hanteer. Die onderliggende geestesingesteldheid van die opstandelinge het gespruit uit die ontnugtering met die verlies van 'n tradisionele landelike leefstyl wat verweef was met die kommandostelsel. Met die totstandkoming van die Unieverdedigingsmag as staande mag na uniewording, is gepoog om die Engelse en Boere se militêre tradisies met mekaar te versoen. Kakie-uniforms, drilopleiding en die kadetstelsel het die vrees vir verengelsing laat toeneem. Toe die wapens gekonfiskeer word van mans wat geweier het om aan die oproepinstruksies vir diens in die Eerste Wêreldoorlog gehoor te gee, is dit vertolk as 'n aantasting van die Boere se identiteit. Susisie oor die nuwe militêre stelsel was deel van die Boere se beleving van die moderniserende Suid-Afrikaanse staat as 'n bedreiging van hulle politieke, ekonomiese en sosiale lewenswyse en het bygedra tot die mate van vervreemding wat tussen hulle en die staat ingetree het. Dit het republikeinse nostalgie en 'n "volksgevoel" aangewakker.

Minder bevredigend is die afdeling oor die rol van vroue in die Rebelle. Dit is 'n sintese van wat in sekondêre werke hieroor geskryf is en bied kwalik 'n nuwe perspektief. Daar word vermeld dat die primêre rol van vroue in die Rebelle "ondersteunend en infrastruktureel" was deur die plase aan die gang te hou en "fisieke en geestelike voeding" te probeer voorsien. Wat wel 'n waardevolle bydrae van hierdie afdeling is, is dat die betekenis van die Vrouebetoging van 1915, die rol daarin van ouer Boermatriarge en die totstandkoming van 'n aantal formele vroue-organisasies deeglik ontleed word. Die konklusie is dat middelklasvroue 'n sleutelrol gespeel het om aan die Rebelle 'n tweede lewe en 'n meer respektable aanslyn te gee. Dit het sodoende gehelp om nasionalistiese sentimente brandend te hou.

Hoofstuk 3 gee aandag aan leierskap tydens die Rebelle. Eerstens word die heldeverering vir die ikoniese leiers, die vaderfigure soos De Wet, De la Rey, Beyers en Maritz, belig. Daarna word ook die rol van die tweedevlak leierskap, die plaaslike veldkornette, ondersoek. In 'n sekere sin was die mislukking van die Rebelle die swanesang van die ou leierskapstyl, maar die outeurs wys daarop dat hierdie

soort leierskap tydens die 1922-staking en in die Ossewabrandwag gekontinueer is.

Een van die mees geromantiseerde aspekte van die Rebelle, die verskynsel van Siener van Rensburg, kom in Hoofstuk 4 onder die soeklig. Die ontleding van die sielkundige en mediese oorsake van die Siener se vermoë om visioene te kan sien, is interessant en insiggewend. Die tweede deel van die hoofstuk word gewy aan Van Rensburg se invloed, wat toegeskryf word aan die aansluiting van sy voorspellings by die godsdiensbeskouings en geïdealiseerde republikeinse verlede van die Boere – hy het juis dit waarna die “volk” gehunker het, voorspel. Die desperate sosiale omstandighede in die landelike gebiede was ’n vrugbare teelaarde vir die aangryping van sy visioene deur onvergenoegdes. Daar word verwys na die herrysing van Siener van Rensburg, deurdat sekere kringe sterk na sy voorspellings teruggegryp het sedert die negentigerjare.

Hoofstuk 5, wat die rol van ras in die Rebelle belig, is ’n stewige bydrae, wat goed nagevors en gedokumenteer is. Hierin word betoog dat die persepsie by boere dat die regering ingemeng het in die tradisionele baas-knegverhouding op die plase, verder bygedra het tot ’n gevoel van vervreemding en bedreigde identiteit. Die deelname van swartes aan albei kante op byna dieselfde patroon as tydens die Anglo-Boereoorlog, word uiteengesit en tot die volgende slotsom gekom:

Wit mense het op Suid-Afrikaanse bodem teen wit mense geveg; swart mense is waarskynlik bewapen, ten spyte van amptelike ontkenning; swart mense is in diens geneem om niegevegstake agter die linies te verrig en is dikwels teen hulle sin by vyandelikhede betrek. (p. 111.)

Daar word aangedui dat swart kleinboere ook weens die Rebelle ernstige materiële verliese gely het. ’n Pluspunt is dat swartes in hierdie werk nie as passiewe slagoffers uitgebeeld word nie, maar dat aangetoon word dat hulle berekend in hulle eie belang opgetree het in hulle oorweging van potensiële bondgenootskappe met wittes en gemotiveer is deur hulle “intense afkeer van enige vorm van wit oorheersing” (p. 119).

In die kort slotafdeling herhaal die skrywers dat die Rebelle ’n komplekse verskynsel was, waar die uitwerking van armoede, die gevoel van verlies aan identiteit as “Boer” en bepaalde sienings oor rassekwessies met mekaar verweef was. Die opstandelinge was volgens Grundlingh en Swart wel “radeloos”, maar nie “redeloos” nie

(p. 123). Oor die jare het die verskeie klein verhale uit die Rebelle in die Afrikanernasionalistiese diskoers verswelg geraak en is die gebeurtenis gereduseer tot “die voortsetting van die republikeinse onafhanklikheidstrewes” (p. 122). Hierdie “enkelvoudige verhaal” is egter misleidend, omdat die republikeinse versugting eintlik eers in die naweë van die Rebelle op die voorgrond begin tree het.

Waarskynlik die belangrikste bydrae van *Radelose rebellie?* is dat die skrywers ’n korrektief bied op die nasionalistiese middelklasperspektief wat vroeër dominant in die Afrikaanse geskiedskrywing was. Hulle plaas die lot van gewone mense in die sentrum. Dit is, analities gesproke, waarskynlik die beste werk wat nog oor die Rebelle verskyn het en is ’n waardevolle bydrae tot die sosiale geskiedenis van die landelike Afrikaners in die onstuimige en onstabiele aanvangsjare van die Unie van Suid-Afrika.

Die navorsing kombineer primêre en sekondêre werke, hoewel primêre navorsing in sekere onderafdelings yl is. Verder voeg die verrekening van die teoretiese literatuur uit ander dissiplines oor konflik en opstand waarde toe tot die analise. Meer as in die meeste Afrikaanse historiese studies word die dinamiese wisselwerking tussen ras, gender en klas ingewef in die vertolking van die oorsake van die Rebelle. Die onderskeie hoofstukke slaag daarin om meer as net ’n kompilasie van voorheen gepubliseerde artikels deur die outeurs te wees en dra elkeen by tot die opbou van oortuigende argumente.

Resensente sal geneig wees om ooreenkomste tussen die periode ná 1910 en die periode ná 1994 uit te wys, maar, soos die outeurs in die laaste paragraaf van die werk uitwys, het ons met twee radikaal verskillende situasies te doen.

Radelose rebellie? is ’n bondige werk in leesbare Afrikaans en is tegnies netjies versorg. Vir sowel deskundiges as leke open die werk nuwe gesigsvelde op ’n belangrike gebeurtenis in die vroeë twintigste-eeuse Suid-Afrikaanse geskiedenis.